

A KOPORSÓ MELLETT

Nincs igazság. Nem jó világrend, isteni világrendnek sem jó, ha az idősebb búcsúztatja a fiatalabbat. Én már éppen hallgattam a Rajk-per közvetítését a rádióban, amikor született. Az emberek tudatát, lelkivilágát, érzelmeit, érzékenységét, félelmeit és vonzalmait nemcsak azok az élmények és események alakítják ki és befolyásolják életükön át, amelyeknek tanúi voltak, legalább olyan súlyosan meghatározza őket az is, amit nem éltek át és nem láttak. A nem-élmény ugyanúgy bizonytalanabbá teheti a tájékozódást, vagy éppen biztosabb és határozottabb állásfoglalást hív elő, mint a tapasztalat. Az a tíz év, ami közöttünk volt, nyilván megmutatkozott Tamás emlékvilágában, munkásságának terjedelmére és értékére azonban nem volt hatással. A nem-élmények, az a tíz év, amit én átéltem 1939-től 1949-ig, legfeljebb gátlásoktól mentesíthette, óvatosságokon emelte át. Egyszerűen szabadabb lehetett. Az átélt idő anyagsűrűsége pedig különben is viszonylagos. Egykettőre behozta ezt a tíz évet. Intenzív életet élt, egy év alatt kettőt is. Délelőtt egyetemi órák, délután könyvbemutatók nemzedékének és idősebb pályatársainak könyveivel, este pedig színház, hajnalban a színikritika. Rádiós műsorok, televíziós szereplések. És akkor a talány, mikor írta, hol írta rengeteg cikkét, tanulmányát, könyvét.

Könyvtáram a tökéletes entrópia állapotában van, csoda, hogy néhány óras keresgéeléssel legalább tizenkét kötetére ráakadtam. Ezek közül a legutóbbi dedikációját 2017. február 27-én dátumozta, „hálás barátsággal”. Miért hálás? Negyvenhárom évig dolgoztunk együtt, de nem emlékszem, hogy valaha is bármi szívességet tettem volna, amit meg kellett volna köszönnie. Amikor néhány hónappal később talákoztam vele, amikor utoljára találkoztunk, a tekintetében, ahogy rám nézett, már ott volt az a reménytelenség, amikor az ember ezen a parton már nem lát kapaszkodót. A másik barátságáért nem a barátságot megtöltő események miatt, hanem magáért ezért a nehezen megnevezhető fluidumért vagyunk hálásak, mert a barátságnak van valami magában való léte. De sajnos gyógyító ereje és visszatartó ereje nem volt, nem volt képes ide kötni, nem volt képes megtartani őt ezen a parton.

Negyvenhárom évig dolgoztunk együtt, a *Látóhatár* szerkesztőségében ismerkedtünk meg 1974-ben. Remek munka volt elolvasni hónapról hónapra az ország csaknem valamennyi folyóiratát, és kiemelni belőlük a legjobb írásokat, verseket, novellákat, értekezéseket. A lapnak időről időre volt fölénk rendelt főszerkesztője, volt szerkesztőbizott-

sága, de az érdemi munkát ketten végeztük, a szerkesztőség mindene-
sével, avval az R. Takács Olgával, aki ugyancsak nemrég hunyt el. És
persze együtt voltunk az egyetemen, a Király-tanszéken. A dogmati-
kusnak, merevnek ismert Király István nekünk szabad kezett adott
egyetemi munkánkban, nem kötötte meg sem témában, sem ideológiá-
ban. Szabadok voltunk. Egy dologhoz ragaszkodott csak. Minden hó-
nap egyik szerdáján tanszéki értekezletet tartott, s erről nem lehetett hi-
ányozni. Kívülről véres ideológiai-politikai vitáknak látszottak ezek a
szerdák, valójában belebújtunk az előre koreografált commedia dell'arte
jelmezeibe, és eljátszottuk szerepeinket. Pista (mert nem professzor úr,
nem is Király elvtárs volt a számunkra, hanem Pista) volt a szocializ-
mus, Czine Miska a nép, Rónay Laci a párbeszédképes katolikus, én a
népieket megértő urbánus, és Tamás, Tamás pedig, ő volt a vitatkozó fiatal. Így ment ez
éveken át. Aztán, amikor ott álltam Király Ist-
ván halálos ágyánál, ő, az elmenő, vigasztalni
próbált. Azt mondta, a hatvannyolc nem ke-
vés. Háborogtam, dehogynem kevés. És há-
borgok most is, amikor Tamás éppen úgy hat-
vannyolc éves korában hagyott itt minket. Ke-
vés, nagyon kevés.

Rengeteget írt, de nem vágyott többkilós
monográfiákra, kialakított egy műfajt, amit
esszékritikának nevezett el. Erről is sokszor írt.
Az avantgárd irányok ízlésvilágán is túllépő
modern kezdeményezéseket támogatta, Tan-
dori Dezső nem mindig könnyen megfejthető
verseinek egyik legjobb, legtalálékonyabb

elemzéseit írta. Pontos kritikus volt, ragaszkodott a filológiai akribiá-
hoz, szóvá tett elírásokat, hibás idézeteket, slendriánul elírt dátumokat,
évszámokat. És ezek az írásai mégsem csak recenziók voltak, és nem is
csak szokványosan megfogalmazott okos, éles elméjű kritikák, hanem
hosszabb-rövidebb esszék. Az esszé az egy olyan négy lábú állat, amely
két lábával a szépirodalomban áll. Olyan foglalkozás, hogy irodalom-
történész, olyan nincs, ilyen nem létezik, itt mindenki vagy tanár, vagy
író. Tamás mindkettő volt egyszerre. Tanár volt, nemzedékeket vezetett
modern irodalomismeretre egyetemi előadótermekben, és író volt a ja-
vából, mert ezek az írások, amelyeket esszékritikának hívott, belülről
sugározták az irodalom szellemét. Tanár volt, írók támogató kritikusa,
azért filológus is volt, színházi szakember volt. És akkor még nem esett
szó arról, hogy ki mindenki nem volt, amit egyik írásában hosszan so-
rolt, megnevezve, az utókor figyelmét hívva fel arra, hogy nem volt Tan-
dori Dezső, nem volt Bohumil Hrabal, nem volt Ladányi Mihály, és még
sok mindenki nem volt, akiről remek stílusparódiákat írt. Néha olyan
jókat, hogy előfordult, egy folyóirat eredetiként közölte a persziflázst.
Mert én Tamást utolsó találkozásunkig kedves, élénk, jókedvű, vidám
társasági embernek ismertem, akinek nemcsak bámulatos memóriája
volt, hanem nagyszerű humora is. Képzem, milyen jót mulatnak most is
Esterházyval, Hajnóczyval meg Petri Gyurival.